

Csáki György

A világelelmezési válság új hulláma a 2020-as évtized elején

50 éve, 1972-ben mutatták be a *Római Klub* első jelentését, a *Meadows-jelentésként* is aposztrofált, *A növekedés határai* című tanulmányt,¹ amely a világgazdaság hosszú távú elemzésére alapozott ajánlásokat fogalmazott meg. A tanulmány s az abból készült könyv megjelenésekor vihart kavart, de legfontosabb jóslatai, amelyek a megjelenéskor a legerősebb kritikát váltották ki, hamar valósággá váltak. A művet – az elmúlt fél évszázad világgazdasági fejlődésének tapasztalatai alapján – ma már egyértelműen korszakalkotónak látjuk. A tanulmány öt, a világgazdaság jövőjét meghatározónak minősített tényezőt elemez, amelyek önmagukban és kölcsönhatásukban is korlátozhatják a világgazdasági növekedést: *a népességnövekedés, a mezőgazdasági (és élelmiszeripari) termelés, a nem megújuló erőforrások kimerülése, az ipari termelés és a környezetszennyezés*. Az előre jelzett élelmiszerhiány, a kimerülő energiaforrások és a veszélyesen növekvő környezetszennyeződés alapján fogalmazták meg a szerzők a „zéró növekedés” gondolatát,² mondván: a jelzett globális problémák a dinamikus növekedés folytatódása esetén megoldhatatlanná válnak az emberiség számára, s a földi élet fennmaradását veszélyeztetik.

A *nulla növekedés* mint javasolt megoldás nem valósult meg, nem valósulhatott meg. Nem pusztán azért, mert a gazdaságban a technológiai haladás s a felhalmozási kényszer következtében önmozgás érvényesül. Ahhoz ugyanis, hogy világméretekben nulla legyen a növekedés, az kell – feltételezve, hogy az elmaradott országokban elengedhetetlen a növekedés, a fejlődés, hogy a fejlett országokban negatív legyen

¹ MEADOWS et al. 1972; magyarul: MEADOWS et al. 1973.

² A koncepció a 2010-es években a *degrowth* fogalmában „született újjá”: „a *degrowth* új kulcsszó, amelynek tudományos alapja van, másrészt olyan kulcsszó, amely annak felismerésen alapul, hogy a folyamatos gazdasági növekedés nemcsak fenntarthatatlan, de nem is kívánatos, harmadrészt olyan társadalmi mozgalom, amely politikailag fellép a növekedésre berendezkedett gazdaságok önpusztító útjának megállítása érdekében.” (PETRIDIS et al. 2015: 176.)

a növekedés. Ez pedig, politikai szempontok miatt, elképzelhetetlen. A *növekedés árát azonban meg kellett fizetni*, s folyamatosan fizeti is a világ – a környezet folyamatosan növekvő szennyezettsége, a globális felmelegedés s annak egyre súlyosabb következményei révén: „A dinamikus globális gazdasági növekedést az üvegházhatású gázok (GHG) kibocsátásának jelentős növekedése kísérte. Ennek nagy része a fosszilis energiahordozók növekvő felhasználásából származott, de kedvezőtlen hatással volt a mezőgazdaság, az erdők kiirtása és az ipar is. A világ egyelőre meg sem közelíti azt a pályát, amelynek révén a globális felmelegedés – hosszabb távon célul kitűzött – legfeljebb 2 °C-os mértéke tartható lehetne.”³

1990 és 2020 között a világ erdőségeinek kiterjedése 4,19%-kal (India területének fele!) csökkent, Latin-Amerika és Afrika a föld légköre szempontjából meghatározó jelentőségű esőerdeinek területe 13-14%-kal. Folyamatos a *globális felmelegedés*: míg 1850 és 1900 között minden 10 évre 1-1 hőhullámos, szárazság sújtotta és extrém viharral jellemezhető év esett, addig mára 1 fokos átlagos hőmérséklet-emelkedés mellett minden 10 évre három hőhullám és két szárazság jut. További 1 fokos átlagos hőmérséklet-emelkedés esetén a hőhullámos évek száma ötre, a szárazság sújtotta éveké pedig háromra emelkedhet. A globális felmelegedés alapvető oka a *fosszilis tüzelőanyagok* (kőolaj, földgáz, szén) elégetése – márpedig a világ villamosenergia-termelése 33,8%-ban szén, 22,8%-ban földgáz és 4,4%-ban kőolajszármazékok eltüzelésén alapul. A természetes vizek és a talaj szennyeződése, a hatalmas tömegű hulladék felhalmozódása a szárazföldön és a tengerekben, a különböző ökoszisztémák állapotának romlása, pusztulása és a vadon élő állatok kihalása egyaránt hozzájárul a természeti környezet káros, nemkívánatos megváltoztatásához.

A népességrobbanásra vonatkozó 1972. évi kasszandrai jóslat nem valósult meg: a népességnövekedés az 50 évvel ezelőtt prognosztizálhatónál alacsonyabb lett. A *US Census Bureau* világnépesség-órája szerint a világ népessége 2023. február 22-én (13:00 órakor) 7 953 245 632 fő volt, és várhatóan 2023 októberének végére eléri a 8 milliárd főt.⁴ Ez a népességszám több mint 10%-kal haladja meg a 2015-ös 7,2 milliárd fős világnépességet, noha a *népességnövekedés üteme több évtizede lassul*. Ez a lassulás várhatóan mindaddig folytatódik, amíg a népességnövekedés üteme 2080–2100 körül el nem éri a nullát – körülbelül 10,4 milliárd fős világnépességnél.⁵

A világelelmzési probléma sem súlyosbodott olyan mértékben, mint ahogy a Meadows-jelentés prognosztizálta: részben a fent jelzett alacsonyabb

³ ELEKES–HALMAI 2015.

⁴ Tekintettel arra, hogy a *US Census Bureau* számításai szerint a Föld népessége percenként 140 fővel gyarapszik.

⁵ United Nations 2023.

népességnövekedés, részben az agrotechnológiai fejlődés, s nem utolsósorban az abszolút szegénység csökkenése következtében. A világgazdaságban három évtizeden át csökkent a mélyszegénységben (2017-es vásárlóerő-paritáson számolva fejenként és naponta kevesebb mint 2,15 dollárból) élők száma: 1990-hez viszonyítva 1 milliárd fővel. Az 1 milliárd ember mintegy 60%-a Kínában és Indiában emelkedett ki a mélyszegénységből. A mélyszegénységtől sújtottak 56,7%-a a szubszaharai Afrikában, 29,7%-a pedig Dél-Ázsiában (az indiai szubkontinensen) él.⁶ „Az elmúlt 25 évben több mint egymilliárd ember lábalt ki a mélyszegénységből, és a globális szegénységi ráta ma alacsonyabb, mint eddig bármikor a történelemben. Ez korunk egyik legnagyobb emberi vívmánya” – jelentette ki 2018-ban *Jim Yong Kim*, a Világbank akkori elnöke. Hozzátette ugyanakkor: „De ha 2030-ra véget akarunk vetni a szegénységnek, sokkal több beruházásra van szükségünk, különösen a humán tőke fejlesztésében, annak érdekében, hogy elősegítsük a még mindig szegények eléréséhez szükséges inkluzív növekedést.”⁷

A tendencia azonban 2020-ban megszakadt, amikor a Covid-19-válság okozta zavarok miatt a szegénység nőtt. A mélyszegénységben élők száma 70 millióval, több mint 700 millió főre emelkedett, arányuk elérte az össznépeség 9,3%-át, szemben a 2019. évi 8,4%-kal. A Világbank adatai szerint 2022 végén 685 millió ember élt mélyszegénységben a Földön. A jelenlegi tendenciák alapján 2030-ban még mindig 574 millió ember, a világnépesség mintegy 7%-a kényszerül napi 2,15 dollárnál kevesebből élni. További kihívást jelent, hogy a mélyszegénység a világ azon részein koncentrálódik, ahol a legnehezebb azt felszámolni: a szubszaharai Afrikában, a konfliktusok sújtotta régiókban és vidéki területeken.⁸

Az alultáplált emberek száma a világon a FAO becslései szerint 2007-ig a korábban becsültnél meredekebben csökkent, ennek eredményeként a fejlődő világ egésze közelebb került a millenniumi fejlesztési célokban (MFC)⁹ megfogalmazott célkitűzés eléréséhez, vagyis a krónikus éhezésben szenvedők arányának felére csökkentéséhez 2015-ig. Az alultápláltság mértéke a fejlődő országok esetében 1990–1992-ben az össznépeség valamivel több, mint 23,2%-a volt – amely az MFC 11,6%-os célkitűzését jelentette 2015-re.¹⁰ Az alultápláltság a legdinamikusabban az ázsiai és a csendes-óceáni térségben csökkent, míg a szubszaharai Afrikában elmaradt a célkitűzéstől.

⁶ DESJARDINS 2018.

⁷ World Bank 2018.

⁸ World Bank 2022.

⁹ Az Egyesült Nemzetek Szervezete által 2000-ben elfogadott komplex célrendszer a szegénység, az alultápláltság és a környezeti károk csökkentése érdekében (*Millennium Development Goals*, MDG).

¹⁰ FAO 2012: 8.

2015-re az alultáplált emberek száma 216 millió fővel csökkent, amely a világnépesség 12,6%-át jelentette – az MFC-ben megfogalmazott célértéknél 1 százalékponttal többet. A 129 fejlődő ország közül 72-ben teljesült a cél. A 2014–2016-os időszakban 794,6 millió alultáplált ember élt a Földön – közülük 779,9 millió a fejlődő országokban. Afrikában 232,5 millióan éheztek – közülük 220 millióan a szubszaharai Afrikában. Az 511,7 millió alultáplált ázsiai közül 145,1 millió Kelet-Ázsiában, 281,4 millió pedig Dél-Ázsiában élt. Ez azt jelenti, hogy az afrikai népesség 20, az ázsiaiak pedig 12,1%-a volt alultáplált a FAO kritériumai alapján.¹¹

Alapvetően Kína eredményei határozzák meg Kelet-Ázsia általános teljesítményét az alultápláltság csökkentésében: a fejlődő országokban az éhezők számának csökkenésében elért eredmények közel kétharmadát Kína érte el 1990–1992 és 2014–2016 között. A régióban Kína és a Koreai Köztársaság teljesítette az MFC célkitűzéseit. Tekintettel ugyanakkor nagyságára, Kínában a FAO becslései szerint 2015-ben még mindig 134 millió ember éhezett, így Kína az az ország, ahol a legnagyobb az alultáplált emberek száma.¹²

2015-ben az ENSZ új hosszú távú élelmezési programot fogadott el (*2030 Agenda for Sustainable Development*; röviden: *Agenda 2030*), amely már nem egyszerűen az *alultápláltság* (*undernutrition* – az éhezés diplomáciában használatos eufemisztikus kifejezése), hanem a *rosszul tápláltság* (egészségtelen táplálkozás, *malnutrition*) csökkentését tűzte célul.¹³ A 2015–2019 közötti időszakban azonban nem sikerült a kijelölt célok irányába haladni.

2019-ben a FAO becslése szerint közel 690 millió ember éhezett (a világnépesség 8,9%-a), 10 millióval több, mint az előző évben, és közel 60 millióval több, mint öt évvel korábban. Az alultáplált emberek többsége, 381 millió ember 2019-ben is Ázsiában élt. Több mint 250 millióan éltek alultápláltan Afrikában, ahol az elszegényedett és az alultáplált emberek száma gyorsabban nő, mint a világ bármely más régiójában.¹⁴

A 2020-as évek elejének váratlan sokkjai tovább rontottak a helyzeten. Öt nemzetközi gazdasági szervezet – az IMF, a *Világbank-csoport*, a FAO, a WTO és a WFP (*UN World Food Programme*) vezetőjének 2023. február 8-án kiadott közös közleménye szerint: „A korábban évtizedekig tartó fejlődés után világszerte újra növekszik a szegénység és az élelmiszer-biztonság hiánya. Az *ellátási láncok megszakadása*, az *éghajlatváltozás*, a *Covid-19-világjárvány*, a *növekvő kamatlábak miatti pénzügyi*

¹¹ FAO 2015: 8.

¹² FAO 2015: 15.

¹³ United Nations 2015.

¹⁴ FAO 2020: 3.

szigorítás és az ukrajnai háború példátlan sokkot okozott a globális élelmezési rendszerben, amely a legkiszolgáltatottabbakat sújtotta leginkább. Az élelmiszer-infláció továbbra is világszerte magas – több tucat országban két számjegyű.”¹⁵ A WFP szerint 79 országban 349 millió ember élelmiszer-biztonsága vált súlyosan bizonytalanná. Az alultápláltság gyakorisága háromévnyi romlást követően tovább növekszik. A helyzet várhatóan tovább súlyosbodik, mivel a globális élelmiszer-ellátás az előrejelzések szerint 2022–2023-ban hároméves mélypontra esik vissza. 24 országban alakult ki szükséghelyzet, amelyet a FAO és a WFP éhínséggócokként azonosított, és amelyek közül 16 Afrikában található.¹⁶

A FAO (összetett) élelmiszer-árindexe (*FAO Food Price Index, FPI*)¹⁷ 2021-ben a 2015–2020-as átlagnál 31,85%-kal volt magasabb, s 2022-ben további 14,31%-kal nőtt. Az FPI 2022 márciusában érte el a csúcstól 159,7 ponttal, ezután kis csökkenés ellenére 2022 júniusáig 150 pont fölött maradt, majd hónapról hónapra csökkent – a 2023. januári érték, 131,2 pont még mindig meghaladja a 2021. decemberi 125,7 pontot.¹⁸ 2021-ben váratlanul 65%-kal megugrott a növényi olajok átlagára, amely a háború következtében 2022-ben további 13,88%-kal nőtt – ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy Oroszország és Ukrajna egyaránt ezen termékcsoport legnagyobb exportőrei közé tartozik.¹⁹ 2021-ben a gabonák világpiaci ára is drámaian, 36,74%-kal nőtt, ezt 2022-ben további 17,91%-os éves átlagos áremelkedés követte,²⁰ ez is nyilvánvalóan nagyrészt a háború következménye, hiszen Oroszország a világ legnagyobb búzaexportőre – Ukrajna az ötödik ebben a rangsorban; Ukrajna (Ausztrália mögött) a világ második legnagyobb árpaexportőre, Oroszország a harmadik; a világ kukoricaexportőrei között (az USA-t és Argentínát követve) Ukrajna a harmadik, Oroszország a hatodik.²¹

A 2022. március és június közötti, kiugróan magas értékek nyilvánvalóan az orosz–ukrán háború következtében alakultak ki, a 2022 második felében tapasztalt 17,22%-os csökkenés ugyanakkor (a nyersanyagárhoz hasonlóan) azt mutatja, hogy a világgazdaság megkezdte ugyan a háborús viszonyokhoz való alkalmazkodást, de az élelmiszerárak 2023-ban is rendkívül magasak, s nagy terhet rónak az élelmiszer-importőr fejlődő országokra.

¹⁵ FAO 2023a (kiemelés tőlem: Cs. Gy.).

¹⁶ WFP–FAO 2022.

¹⁷ A hús, a tejtermékek, a gabonák, a növényi olajok és a cukor árindexéből képezett súlyozott átlag.

¹⁸ FAO 2023b.

¹⁹ Ukrajna kiemelkedően a világ legjelentősebb napraforgóolaj-exportőre, Oroszország pedig a második.

²⁰ FAO 2023b.

²¹ FAO 2022b: 9.

A fejlődő, elsősorban természetesen az alacsony jövedelmű fejlődő országok, elsősorban számos szubszaharai afrikai ország rendkívül súlyos, válságos helyzet előtt áll – sem a gazdaság fellendítéséhez, sem szociális támogatásokhoz nem rendelkezik forrásokkal. Jellemző, hogy az élelmiszer-, üzemanyag- és műtrágyaárak inflációjára válaszul a világon összesen mintegy 710 milliárd dollárt költöttek (1 milliárd embert érintő szociális intézkedésekre), ebből mintegy 380 milliárd dollárt gazdasági támogatásokra. Az alacsony jövedelmű országokban azonban csak 4,3 milliárd dollárt költhettek szociális intézkedésekre – a magas jövedelmű országokban 507,6 milliárd dollárt.²² A nemzetközi pénzügyi szervezetek jelentős erőfeszítéseket tesznek a leginkább rászoruló országok támogatására: a Világbank 30 milliárd dolláros, 2022 áprilisától 2023 júniusáig tartó 15 hónapra vonatkozó élelmiszer- és élelmezés-biztonsági csomagot hozott létre; a FAO 1 milliárd dollárral támogat 53 országot, a WFP 140 millió ember támogatását kezdte meg egy 14 milliárd dolláros különleges alapból,²³ míg a *Valutaalap* legszegényebb országokat támogató hitelkonstrukciójából (*Poverty Reduction and Growth Trust*) 15,9 milliárd SDR (= 21,11 milliárd USD) fordítható az élelmezési válság enyhítésére.²⁴ Mindez nagy segítséget jelent az érintett országoknak, de kedvezőbb világ gazdasági helyzet és hatékony fejlesztési politikák nélkül legfeljebb csak kismértékben enyhíthetik az élelmezési válságot.

A FAO előrejelzése szerint „2030-ban még mindig közel 670 millió ember, a világ népesség 8%-a fog éhezni”,²⁵ ugyanannyi, mint 2015-ben, amikor a FAO elfogadta az éhezés felszámolására irányuló ambiciózus *Agenda 2030* programot. Az elmúlt fél évszázad, kiváltképpen az 1990–2015 közötti időszak minden számottevő haladása ellenére a világ belátható időn belül nem fog tudni megszabadulni a tömeges éhezéstől, alul- és rosszul tápláltságtól. „A globális mezőgazdasági termelékenységnek évente közel 2%-kal kellene növekednie ahhoz, hogy lépést tudjon tartani a növekvő élelmiszerkereslettel”²⁶ – ám még ha globálisan meg is valósulna ez a fejlődés, a fejlett országok által megtermelt élelmiszertöbblet az adott árszínvonal mellett nem jut el a rászoruló fejlődő országokba.

²² FAO 2023a.

²³ FAO 2023a.

²⁴ IMF 2022.

²⁵ FAO 2022

²⁶ ELEKES–HALMAI 2015.

Felhasznált irodalom

- DESJARDINS, J. (2018): The Decline of Extreme Poverty in Perspective. *VisualCapitalist.com*, 2018. szeptember 21. Online: <https://www.visualcapitalist.com/decline-extreme-poverty-perspective/>
- ELEKES A. – HALMAI P. (2015): Éghajlatváltozás és gazdasági növekedés. Alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság vs. gazdasági növekedés – kibékíthetetlen ellentét? *Magyar Tudomány*, 176(5), 522–531. Online: <http://www.matud.iif.hu/2015/05/03.htm>
- FAO (2012): *The State of Food Insecurity in the World*. Online: <https://www.fao.org/3/i3027e/i3027e.pdf>
- FAO (2015): *The State of Food Insecurity in the World*. Online: <https://www.fao.org/publications/sofi/2015/en/>
- FAO (2020): *The State of Food Security in the World*. Online: <https://www.fao.org/3/ca9692en/ca9692en.pdf>
- FAO (2022a): *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022*. Online: <https://www.fao.org/publications/sofi/2022/en/>
- FAO (2022b): *The Importance of Ukraine and the Russian Federation for Global Agricultural Markets and the Risks Associated With the Current Conflict*. Online: https://www.fao.org/fileadmin/user_upload/faoweb/2022/Info-Note-Ukraine-Russian-Federation.pdf
- FAO (2023a): *The Global Food and Nutrition Security Crisis. Joint Statement by the Heads of FAO, IMF, World Bank, WFP and WTO*. Online: <https://www.fao.org/newsroom/detail/joint-statement-by-the-heads-of-fao-imf-world-bank-wfp-and-wto/en>
- FAO (2023b): *FAO Food Price Index*. Online: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
- IMF (2022): *Poverty Reduction and Growth Trust – 2022. Borrowing Agreements with the Government of Canada as Represented by the Minister of Finance, the Bank of Italy, the Government of Japan and the Bank of Spain*. Online: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/PP/2022/English/PPEA2022051.ashx>
- MEADOWS, D. H. et al. (1972): *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Univers Book. Online: <https://doi.org/10.1349/ddlp.1>
- MEADOWS, D. et al. (1973): *A növekedés határai*. Budapest: Kossuth.
- PETRIDIS, P. – MURACA, B. – KALLIS, G. (2015): Degrowth: Between a Scientific Concept and a Slogan for a Social Movement. In MARTÍNEZ-ALIER, J. – MURADIAN, R. (szerk.): *Handbook of Ecological Economics*. Cheltenham: Edward Elgar, 176–200. Online: <https://doi.org/10.4337/9781783471416.00012>
- United Nations (2015): *General Assembly: Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Online: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf>
- United Nations (2023): *2022 Revision of World Population Prospects*. Online: <https://worldpopulationreview.com/>
- WFP–FAO (2022): *Hunger Hotspots. FAO-WFP Early Warnings on Acute Food Insecurity: October 2022 to January 2023 Outlook*. Online: https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000142656/download/?_ga=2.256731330.858355092.1673881754-618635265.1673881754
- World Bank (2018): *Decline of Global Extreme Poverty Continues but Has Slowed*. Online: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/09/19/decline-of-global-extreme-poverty-continues-but-has-slowed-world-bank>
- World Bank (2022): *Poverty*. Online: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>